

FLUCTUATIES IN DE KOOPKRACHT VAN HET GELD EN DE JAARREKENING

door Drs. F. Graafstal

I. Inleiding

Misschien had ik mijn artikel, minder precies maar wel kernachtiger dan hierboven is geschied, beter de titel „inflatie en winstbepaling” kunnen geven, want daar gaat het over. Natuurlijk is het objectiever om te spreken over fluctuaties van de koopkracht van het geld (of van het algemene prijsniveau, zijnde de reciproke van de koopkracht van het geld), dan van geldontwaarding en inflatie, maar in feite geeft de historie - met enkele onderbrekingen als de crisis der dertiger jaren - slechts een éénrichtingverkeer te zien: dat van voortdurende daling van de koopkracht van de geldeenheid. Het verschijnsel is - mondiaal, ons land niet uitgezonderd - té bekend om illustratie te behoeven.

Toch heb ik de indruk, dat er de laatste tijd in een bepaald opzicht verandering is ontstaan in de houding der economische subjecten ten opzichte van het inflatieverschijnsel. Met de voortdurende prolongatie van de geldontwaarding en de versnelling van het tempo daarvan, zijn de verwachtingen, dat het ontwaardingsproces nog ooit zou worden afgeremd, meer en meer gedoofd, en is men meer en meer gaan grijpen naar middelen om de gevolgen van de inflatie zo goed mogelijk te ontgaan resp. te compenseren. Zo wordt langzamerhand op bijna alle economische grootheden een correctie toegepast inzake geldontwaarding; kort gezegd zij worden „geïndexeerd”. De verschijnselen zijn er te over. Sinds lang worden - door C.B.S. e.d. - data voor de economie in haar geheel herrekend om het effect van de wijzigingen in de waarde van de geldeenheid te neutraliseren. De Nederlandse fiscus is om de zelfde reden voornemens jaarlijks de tabel van de Inkomstenbelasting bij te stellen. In korte tijd zijn in grote sectoren van ons bedrijfsleven de lonen formeel geïndexeerd geworden, terwijl bij de overige arbeidsinkomens ook in overgrote mate compensatie van de geldontwaarding moet worden geboden. De sociale uitkeringen zijn ook reeds geïndexeerd. Hoewel dit formeel niet het geval is met betrekking tot de rente, meen ik dat hier ook sprake is van indexatie, in die zin, dat de huidige hoge rentevoet in belangrijke mate het gevolg is van de eis van geldverschaffers een zekere compensatie te krijgen voor de inflatie.

Nu wij dan gezien hebben, dat allengs bijna niemand meer zo gek is er van uit te gaan dat zijn huidige gulden nog gelijk is aan die van vorig jaar, of dat zijn gulden over een jaar nog net zoveel waarde zal hebben al thans, moet het eigenlijk verbazing wekken dat er nog steeds één categorie inkomens is, welke weinig of niet wordt geïndexeerd, en dat is de *winst*. Die wordt in het algemeen - als wij even afzien van de gevallen waarin bij de winstbepaling met vervangingswaarden e.d. rekening wordt gehouden - nog onbekommerd geheel bepaald op basis van de gulden = gulden fictie. Natuurlijk komt dit niet, omdat onze ondernemers geen weet hebben van het proces van de geldontwaarding en zijn gevolgen; bij de prijsbepaling is men zich hiervan terdege

bewust en ook ontbreekt het niet aan explicite meningen - hoewel meestal geplaatst in het kader van de winstbestemming, in plaats van de winstbepaling - dat het eigen vermogen der vennootschap moet groeien met de inflatie, wil dit in feite niet interen.

Ik geloof dat dit gedragspatroon slechts ten dele is terug te voeren op gehechtheid aan vertrouwde procedures (en bezorgdheid voor de gevolgen van loslaten van de zekerheid van historische prijzen), en dat een minstens even belangrijke reden is gelegen in het belang, dat wordt gehecht aan de „performance” van de onderneming op het gebied van de resultaten - resultaten die er bijna altijd optisch slechter op worden wanneer men vervangingswaarde wordt gerekend of indexatie van winst en vermogen wordt toegepast. Hoewel daarbij uiteraard de belangen van de leiding (winst als maatstaf voor de kwaliteit van de leiding en vaak ook voor haar beloning) mede een rol spelen, wordt genoemd gedragspatroon - waarbij elementen als groei van de winst per aandeel e.d. centraal staan - in eerste instantie gedragen door wezenlijke belangen van de onderneming. Het is reeds voldoende als ik daarvan noem de mogelijkheid nieuw vermogen aan te trekken (en de prijs waartegen: hoge winsten leiden via een hoge aandelenkoers tot een lage prijs van nieuw eigen vermogen); in het zelfde vlak ligt de mogelijkheid om tegen relatief geringe offers andere ondernemingen over te nemen via aandelenruil. En het bezwaar dat gestegen vervangingswaarden resp. door inflatie gestegen algemeen prijspeil toch nopen tot vergroting van het (nominale) eigen vermogen, wordt opgevangen door het antwoord dat hierin bij de winstbestemming door reservering wordt voorzien.

Wij zien dus dat er wezenlijke ondernemingsbelangen gemoeid zijn met de weerzin tegen toepassing van substantialistische winstbepalingsmethoden: zij hebben bij de heersende omstandigheden een mitigerend effect op de getoonde resultaten. Uiteraard worden ook theoretische bezwaren aangevoerd tegen de in ons land meest bekende substantialistische conceptie, die van de winstbepaling op basis van vervangingswaarde (wij zullen straks nog zien, in hoeverre daar steekhoudende bezwaren bij zijn), doch ik heb de indruk dat deze in aanzienlijke mate dienen „pour besoin de la cause”. Hoe dit ook zij, de reeks van micro- en macro-economische bezwaren tegen de winstbepaling op basis van uitgaafprijzen - Dr. L.A. Ankum heeft hiervan in zijn recente proefschrift nog eens een fraai overzicht gegeven¹⁾ - heeft zelfs in Nederland nog maar in beperkte mate geleid tot winstbepalingssystemen welke die bezwaren niet of minder hebben.

Nu zijn er echter in het huidige tijdsbestek ontwikkelingen gaande, die herbeschouwing van de traditionele winstbepaling op basis van uitgaafprijzen klemmender maken. Dit is niet alleen het feit, dat de inflatie in de laatste jaren accelereert²⁾, maar meer nog de omstandigheid, dat de factor ar-

¹⁾ Dr. L. A. Ankum: „Prijsinflatie, kostprijsberekening en winstbepaling”, 1969.

²⁾ Deze tempo-acceleratie - waarvan de president van de Ned. Bank in zijn laatste jaarverslag oordeelde dat hierdoor gevaren werden opgeworpen voor het voortbestaan van onze huidige economische orde - is een mondiaal verschijnsel; vergelijk onderstaand overzicht van de percentuele stijging ten opzichte van het voorgaande jaar van de „Gross national product implicit price deflator” in de Ver. Staten: 1962: 1,1; 1963: 1,3; 1964: 1,7; 1965: 1,8; 1966: 2,7; 1967: 3,0; 1968: 3,8.

beid - voor een belangrijk deel zelf de veroorzaker van de inflatie zijnde - in toenemende mate beslag legt op de winst resp. de winstgroei claimt. Dat is dan in de meeste gevallen een nominale winst, die nog niet, zoals bijna alle andere inkomenscategorieën, gecorrigeerd is voor de geldontwaarding. Anders gezegd: ik acht het bij de huidige ontwikkeling een steeds groter gevaar, dat ondernemingen op grond van „performance”-overwegingen winsten tonen, die voor een - wellicht aanzienlijk - deel niet reël zijn, en zodoende ongerechtvaardigde claims van de factor arbeid oproepen resp. de mogelijkheid van verweer daartegen ontnemen. Althans wanneer men het er mee eens is, dat het een onmogelijke zaak is zich te verweren tegen looneisen met het argument, dat de aan aandeelhouders e.d. getoonde winsten van de onderneming eigenlijk te hoog zijn berekend omdat daarbij nog geen rekening is gehouden met het feit, dat de gebruikte rekeneenheid ondeugdelijk is.

Met betrekking tot de vraag hoe dat laatste dan zou moeten gebeuren is er nog wel enig probleem. Degenen die zich in de laatste tijd het meest hiermede hebben bezig gehouden, en ook qua uitwerking het verst zijn gevorderd, zijn naar mijn mening onze beroepsgenoten in de Ver. Staten. Vandaar dat aan de door hen ontwikkelde gedachten de volgende paragraaf is gewijd. Misschien mag ik echter vooraf opmerken dat de in ons land vrij bekende winstbepaling op basis van vervangingswaarde, hoewel niet specifiek gericht op de correctie bij winst- en vermogensbepaling terzake van fluctuatie in de koopkracht van het geld, toch een goed eind in die richting kan gaan. Ik zou willen stellen, dat indien a. de activa waarop de vervangingswaarde wordt toegepast (de activa in de goederensfeer, ofwel, in navolging van de Angelsaksische terminologie, de niet-monetaire activa) in omvang gelijk zijn aan het eigen vermogen en b. de specifieke prijsstijgingen (van die niet-monetaire activa) gelijk zijn aan de algemene prijsstijging (waaraan de geldontwaarding wordt gemeten), toepassing van de vervangingswaardetheorie tot de juiste uitkomsten leidt met betrekking tot correctie van winst en eigen vermogen uit hoofde van geldontwaarding³).

II. General Price-level Accounting in de V.S.

Ik moet mij in deze paragraaf vanwege de toegestane ruimte sterk beperken, en kan dit overigens ook doen, omdat collega Drs. W. van Bruinessen nog niet zo lang geleden in dit blad een beschouwing aan dit onderwerp wijdde⁴).

³) Ik heb deze uitspraak geschreven terwille van de gedachtenvorming, kom er in paragraaf 4 op terug, en moet er overigens aan toevoegen dat in vele gevallen aan de twee voorwaarden niet is voldaan. Ten aanzien van de eerste voorwaarde zal dit zonder meer duidelijk zijn. Ten aanzien van de tweede voorwaarde wil ik verwijzen naar het artikel van Drs. A. Wassink in T.V.V.S. van October 1968 „De toepassing van de theorie der vervangingswaarde in de balans”. Wassink betoogt, dat bij de meeste in feite in Nederland gehanteerde methoden tot bepaling van vervangingswaarden van duurzame productiemiddelen de technische vooruitgang onvoldoende tot uitdrukking komt, en komt op grond van macro-economische analyse tot de conclusie, dat de vervangingswaarden in feite vrijwel niet gestegen zijn, omdat de stijging van de kapitaalproductiviteit - gevolg van technische ontwikkeling - de geldontwaarding heeft geneutraliseerd. Zijn verdere conclusie, dat geldontwaarding noopt tot het treffen van reservering *ten laste* van de resultaten teneinde het vermogen in stand te houden, en dat dit onafhankelijk staat van de afschrijving op duurzame productiemiddelen, onderschrijf ik, zoals nog nader zal blijken.

⁴) Drs. W. van Bruinessen: „De invloed van veranderingen in de koopkracht van het geld op de vermogens- en winstbepaling”, M.A.B. December 1966.

Men verwijte mij dus niet te gauw het wat fragmentarische karakter van het volgende.

De invalshoek van de Amerikaanse beroepsgenoten is - hoewel hun gedach-
tengang eveneens een substantialistische is - duidelijk anders dan die van de
vervangingswaardetheorie. Niet dat zij het begrip niet kennen, integendeel.
Maar de slechte ervaringen, opgedaan in de jaren vóór 1930 met opwaar-
deringen van activa tot „current values” (en het rekenen tot de winst van die
opwaarderingen!) heeft hen tot op heden afwijzend doen staan tegenover
elke vorm van waardering die de uitgaafprijs als basis loslaat. Dit geldt voor
de duurzame productiemiddelen; voor de vlottende productiemiddelen is het
toch ook aan de vervangingsgedachte verwante l.i.f.o.-stelsel wel aanvaard.

Met voorbijgaan van de historische ontwikkeling⁵) wil ik enkele hoofdlij-
nen belichten van de in 1969 verschenen aanbevelingen van de *Accounting
Principles Board* in *Statement No. 3: „General Price-level Financial State-
ments”*. Men denke er daarbij aan, dat A.P.B.-Statements aanbevelingen zijn,
en derhalve een duidelijk andere status hebben dan de A.P.B.-Opinions, wel-
ke uitspraken bevatten, waarvan niet mag worden afgeweken, dan wanneer
van de afwijking in de jaarstukken (of, als deze „material” is, in de account-
tantsverklaring) melding wordt gemaakt.

Uitgangspunt is, dat de dollar, als maatstaf van een bepaalde hoeveelheid
koopkracht, tekort schiet: de maatstaf verandert steeds; en naarmate er meer
tijdsverloop tussen de metingen komt (zoals bij duurzame productiemidde-
len) worden deze foutiever.

Inflatie leidt er toe, dat een zelfde hoeveelheid geld de beschikking geeft
over minder goederen en diensten (in totaal bezien; het gaat om het alge-
meen prijsniveau) dan voorheen. In zoverre is er verlies als gevolg van gedaal-
de koopkracht. Hetzelfde geldt voor andere activa, die geen geld zijn maar
wel in de geldsfeer liggen, zoals vorderingen. Omgekeerd worden de lasten
van schulden geringer als gevolg van dalende koopkracht, en resulteert er
winst als gevolg van inflatie. „Conventional financial statements”, ook ge-
noemd „Historical dollar financial statements” (de uitdrukkingen wijzen
naar mijn gevoel toch wel op een critische ondertoon) ignoreren de wijzi-
gingen, die de waarde van de geldeenheid vertoont, en verminderen daardoor
in zeggingskracht, en wel sterker naarmate de jaarlijkse wijziging van de
geldswaarde groter is en de activa en de elementen van het eigen vermogen
verder uit het verleden stammen. De bestaande, conventionele jaarrekenin-
gen, waarin activa, passiva, opbrengsten, kosten en resultaat zijn uitgedrukt
in dollars van de periode, waarin de betreffende elementen ontstonden, moe-

⁵) 1947 *Accounting Research Bulletin* No. 33: wijst gebruik van „Current values” voor afschrij-
vingen af; geeft wel steun aan informaties van ondernemerszijde, waarin winstinhouding wordt gemoti-
veerd met de noodzaak om productiemiddelen te vervangen tegen hogere prijzen.

1953 *Accounting Research Bulletin* No. 43: herhaalt vrijwel zonder wijziging A. R. B. No. 33. Wel
blijft het onderwerp op de agenda „for further study”.

1963 *Accounting Research Study* No. 6: een lijvig studiewerk over „Reporting the financial effects
of price-level changes”.

1965 A.P.B.-Opinion No. 6: herhaalt vroegere oordelen met betrekking tot ongewenstheid van
opwaardering van vaste activa boven uitgaafprijs.

In 1969 verschijnt dan A.P.B.-Statement No. 3.

ten naar de mening van de A.P. Board onveranderd blijven bestaan, maar het is gewenst dat er aanvullende informatie wordt gegeven in de vorm van „General price-level financial statements”. Hierin zijn de conventionele rekeningen (ook de vergelijkende cijfers over vorige jaren) herrekend met als maatstaf de koopkracht van de dollar op een bepaald moment, zijnde de laatste balansdatum, terwijl het verlies of de winst als gevolg van de in de geldsfeer ingenomen posities tot uitdrukking wordt gebracht. Overigens blijven alle waarderingsgrondslagen ongewijzigd, met inbegrip van de uitgaafprijs. Die wordt slechts herrekend door indexering; waardering van niet-monetaire activa tegen „current value” wordt uitdrukkelijk uitgesloten.

De A.P. Board beklemtoont overigens, dat de g(eneral) p(rice)-l(evel) statements nuttige informatie verschaffen, die niet uit de conventionele jaarrekeningen blijkt, maar dat de g.p.l.-statements niet moeten worden gepresenteerd als *de* jaarstukken. Voorts wordt *op dit moment* verschaffing van de aanvullende g.p.l.-statements nog niet beschouwd als vereiste voor „fair presentation in conformity with general accepted accounting principles”. Aan de toevoeging „*op dit moment*” kan men enige betekenis hechten als men leest, dat de A.P. Board er aan toevoegt, dat naarmate de inflatie groter wordt, conventionele jaarstukken veel van hun betekenis verliezen, en g.p.l.-statements meer zeggingskracht krijgen.

Nu nog iets over de *techniek van de herrekeningsprocedure*; daarbij zij herhaald dat die in dit bestek slechts onvolkomen kan worden weergegeven⁶). Men moet zich daarbij realiseren, dat er van uitgegaan wordt, dat het aanhouden van niet-monetaire activa niet tot verlies of winst uit hoofde van geldontwaarding leidt (weshalve de voor deze activa geldende uitgaafprijzen worden herrekend op basis van de per balansdatum geldende koopkracht van de geldeenheid), en dat het aanhouden van posities in monetaire activa wel tot verlies of winst uit hoofde van geldontwaarding leidt, welk resultaat dan afzonderlijk tot uitdrukking moet worden gebracht.

De aanbevolen procedure verloopt dan in grote lijnen als volgt:

- 1 Alle activa en passiva moeten *geïdentificeerd* worden naar hun al dan niet monetaire karakter (daar kunnen nog wel wat probleemposten bij zijn; men denke bv. aan vooruitbetaalde kosten en andere vooruitbetalingen).
- 2 *Monetaire activa en passiva* worden voor hun nominale bedragen opgenomen. (Het verlies of de winst hierop ingevolge geldontwaarding resulteert uit de hierna nog te vermelden indexatie van het eigen vermogen.)
- 3 Alle *niet-monetaire activa* worden geïndexeerd. Als men dit voor de eerste maal doet moet men beginnen met voor alle in voorgaande jaren aangeschafte activa het jaar van aanschaffing te bepalen, en aanschaffingen en geaccumuleerde afschrijvingen per jaargroep te vermenigvuldigen met de factor:

$$\frac{\text{index per balansdatum}}{\text{index per aanschaffingsdatum}}$$

⁶) Aan Statement No. 3 is een uitgewerkt voorbeeld toegevoegd; die uitwerking beslaat 25 pagina's!

Op volgende herrekeningsmomenten kan men dan volstaan met één indexering voor de hele groep activa; conversiefactor:

$$\frac{\text{index per balansdatum}}{\text{index per vorige balansdatum}}$$

Voor in de loop van het verslagjaar aangeschafte niet-monetaire activa kan - aangenomen dat de inflatiegraad niet te groot is - worden uitgegaan van een gemiddelde aanschafdatum per de helft van het boekjaar; de conversiefactor wordt dan:

$$\frac{\text{index per balansdatum}}{\frac{1}{2} \times (\text{index balansdatum} + \text{index vorige balansdatum})}$$

Uiteraard wordt ook het *eigen vermogen* geïndexeerd (conversiefactor voor vermogen per beginbalans: de zelfde als hierboven genoemd voor per die datum reeds aanwezige vaste activa; conversiefactor voor tussentijds verkregen nieuw eigen vermogen: aangepaste correctiefactor zoals hierboven aangegeven voor aanschaffingen in de loop van het jaar).

- 4 *Voorraden* worden in beginsel op de zelfde wijze geïndexeerd. Toch kan zich daar een addertje onder het gras voordoen, dat voortkomt uit de „lower of cost and market”-regel. Die moet uiteraard ook in de g.p.l.-statements worden toegepast, maar nu kan het gebeuren dat de marktwaarde, hoewel nog boven historische uitgaafprijs, beneden de geïndexeerde uitgaafprijs ligt. Zo kan het voorkomen dat in de g.p.l.-statements een afboeking (tot marktwaarde) moet plaats vinden, die geen equivalent vindt in de conventionele rekening. Op dit punt lijkt mij het uitgangspunt - g.p.l.-statements verschillen van conventionele rekeningen slechts door herrekening op grond van wijziging van de algemene koopkracht van het geld - niet te zijn gehandhaafd.
- 5 De posten van de *resultatenrekening* staan in de conventionele rekening voor de dollarwaarden ten tijde van de transacties; zij moeten worden omgerekend tot dollarwaarden per balansdatum. Dit betekent analyse van alle opbrengsten en kosten, teneinde te bepalen wanneer de bedragen ontstonden, die in de conventionele resultatenrekening terecht zijn gekomen. Afschrijvingen worden berekend op basis van de aanschaffingsprijzen, omgerekend tot de koopkrachtwaarde per afsluitdatum. Verbruikte voorraden worden eveneens geïndexeerd, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen voorraden verworven in de loop van het jaar en oudere voorraden. Indexering vindt dan plaats soortgelijk als beschreven hierboven sub 3.
- 6 *Winst of verlies uit hoofde van koopkrachtwijziging* wordt afzonderlijk in de resultatenrekening tot uitdrukking gebracht. Winst c.q. verlies ontstaat, zo zal men zich herinneren, uitsluitend uit het aanhouden van monetaire posities (die positief of negatief kunnen zijn geweest). Daarvoor raadt het Statement aan te hanteren een soort analyse, die overeenkomt met die welke men pleegt te maken voor de samenstelling van de - ook te onzent bekende - staat van herkomst en besteding der middelen.

In deze analyse worden de mutaties in de monetaire activa en passiva nagegaan, en bepaald wat het saldo (van deze uitgaven en ontvangsten) zou zijn geweest als er geen koopkrachtfluctuatie zou zijn opgetreden (daartoe worden alle ontvangsten en uitgaven met de bijbehorende conversiefactor vermenigvuldigd). Wat dan resulteert, wordt vergeleken met het werkelijke saldo van monetaire activa en passiva per jaareinde, en het verschil is winst of verlies als gevolg van wijziging in de waarde van de geldeenheid.

- 7 De ter vergelijking gegeven cijfers van voorgaand(e) ja(a)r(en) moeten worden uitgedrukt in dollars met een zelfde koopkracht als die per het einde van de verslagperiode. Dit betekent vermenigvuldiging van alle posten met de conversiefactor voor het hele afgelopen jaar.

Met betrekking tot het *te gebruiken indexcijfer* is Statement No. 3 kort. Dit kan, omdat in de aan dit Statement ten grondslag liggende Accounting Research Study No. 6 ruim 60 bladzijden zijn gewijd aan het indexcijfervraagstuk. Het komt er op neer, dat wordt erkend dat begrippen als algemeen prijsniveau en het omgekeerde daarvan, de koopkracht van het geld, geen exact meetbare grootheden zijn (o.a. omdat - hetgeen met name bij langere perioden een rol speelt - het goederen- en dienstenpakket in de tijd varieert), maar dat zulks voor het doel ook niet nodig is. In aanmerking nemende dat het doel is een zo fair mogelijke, maar toch altijd een benadering blijvende, winstbepaling ben ik het daarmee eens. Statement No. 3 raadt aan gebruik van de „Gross national product implicit price deflator” als zijnde de meest omvattende indicatie voor de ontwikkeling van het algemene prijspeil⁷).

III. Waardering van price-level accounting

Zoals gebruikelijk eerst woorden van lof: ik juich het toe dat onze Amerikaanse collega's ernst hebben gemaakt met het probleem van het toenemend defect dat aan onze financiële verantwoordingen kleeft als gevolg van de voortdurende wijziging van de quantitative betekenis van de rekeneenheid, waarin die verantwoordingen worden uitgedrukt. Zij hebben een serieuze poging tot oplossing gedaan, en een aanvulling gebracht op een punt, waar naar mijn mening de waardebepaling op basis van vervangingswaarden (althans in de klassieke versie, alwaar geen aandacht wordt geschonken aan de gevolgen van geldontwaarding voor de netto monetaire positie) een leemte vertoont. Maar met name voor degene die is opgegroeid met de vervangingswaardegedachte - met het denken in actuele waarden - zijn er wel enige bedenkingen.

- 1 Het - naar mijn smaak - krampachtig vasthouden aan historische data, aan de uitgaafprijs, leidt tot irreële voorstellingen: de duurzame productiemiddelen worden gewaardeerd tegen uitgaafprijs x algemene prijsstijging. De daaruit resulterende getallen hebben in beginsel geen verband met de

⁷) Vergelijkbaar met het in Nederland door het C.B.S. berekende Prijsindexcijfer van de nationale bestedingen.

realiteit, geven geen aanwijzing voor een actuele waarde zoals de vervangingswaarde beoogt te zijn. Het uitgangspunt, waarmee Statement No. 3 deze procedure rechtvaardigt, deugt naar mijn mening dan ook niet: „het aanhouden van niet-monetaire activa geeft geen winst of verlies als gevolg van wijziging van het algemene prijspeil”.

Bij voorraden vlottende productiemiddelen, zo hebben wij gezien, raakt Statement No. 3 met vorengenoemd uitgangspunt wat in de knoei. Daar wordt wel naar de realiteit gekeken, in zoverre dat ook voor de geïndexeerde waardering van de voorraden geldt, dat de lower of cost and market-regel moet worden toegepast. Indien de geïndexeerde voorraadwaardering uitgaat boven de actuele waarde, wordt afgewaardeerd tot laatstgenoemde waarde, hetgeen betekent dat in de general price-level statements specifieke waardecorrecties kunnen voorkomen, die in de conventionele jaarrekening ontbreken.

Ik zou zeggen dat die toetsing toch evenzeer voor de duurzame productiemiddelen dient te geschieden. En aangezien, als gevolg van de technische ontwikkeling, in de realiteit de prijzen van die duurzame productiemiddelen in het algemeen de neiging zullen hebben achter te blijven bij de stijging van het algemene prijspeil, zullen de geïndexeerde balanswaarderingen veelal boven de vervangingswaarden uitgaan. Toch wel een kwalijke zaak.

2 Als praktisch bezwaar zie ik, dat de toepassing, althans zoals in Statement No. 3 voorgesteld, nogal bewerkelijk is (vergelijk het in Statement No. 3 gegeven voorbeeld, dat 25 pagina's beslaat). Dit geldt hoofdzakelijk voor de diverse soorten conversies van de cijfers van de verslagperiode; herrekening van de ter vergelijking gegeven cijfers over voorgaande perioden is veel eenvoudiger, omdat daar voor alle getallen één conversiefactor geldt. Ik vraag mij overigens af, of conversie van de cijfers uit vorige perioden wel bijdraagt tot de juiste voorstelling.

3 Het over één en dezelfde verslagperiode verschaffen van twee, in vele onderdelen verschillende, jaarrekeningen moet bij de lezer verwarring scheppen, en is eigenlijk een wonderlijke zaak. Formeel redt Statement No. 3 zich hieruit door te stellen dat geen sprake is van twee jaarrekeningen, maar dat slechts „supplementary information” wordt gegeven bij de conventionele jaarrekening. Maar de facto, naar vorm en inhoud beoordeeld, vormen de op wijziging van koopkracht van het geld gecorrigeerde cijfers van de conventionele jaarrekeningen een tweede, andere jaarrekening⁸).

In dit opzicht acht ik de visie van onze Engelse collega's, die zich eveneens bezig houden met het vraagstuk van de invloed van de geldontwaarding op de jaarrekening, reëler. In „Accounting for Stewardship in a

⁸) Ook voor de accountant lijkt mij in dit verband nog wel enige moeilijkheid te rijzen. Het is aardig er van kennis te nemen hoe in een vergelijkbare situatie de accountants van de Indiana Telephone Corp. zich redden (ontleend aan Acc. Research Study No. 6, blz. 195). De jaarstukken van die onderneming omvatten 2 kolommen: kolom A voor de conventionele jaarrekening en kolom B voor de jaarrekening waarin duurzame productiemiddelen zijn herwaardeerd. De verklaring bij de jaarrekening van kolom A heeft de gewone vorm, maar er wordt aan toegevoegd dat de „... financial statements shown under Columns B more fairly present the financial position . . .” etc.

period of inflation”⁹) wordt gesteld, dat het publiek nog zal moeten wennen aan geïndexeerde jaarstukken, en dat het daarom beter zal zijn voorshands ook de conventionele rekening te verschaffen. Wel vinden zij het - als minimum maatregel - wenselijk in de conventionele rekening een inflatiereserve te vormen (ten laste van de resultaten) ter grootte van het verschil tussen het op conventionele wijze berekende resultaat en het terzake van koopkrachtfluctuaties herrekende resultaat. De Engelse studie stelt als einddoel dat de geïndexeerde cijfers als de jaarrekening worden gepresenteerd, met als aanvullende informatie enkele bedragen, waarvoor ingevolge wettelijke voorschriften nog historische getallen moeten worden vermeld, zoals aandelenkapitaal.

IV. Vergelijking met de vervangingswaarde-conceptie; conclusie

Ik realiseer mij, dat ik nu moeilijk terrein betreed. Laat ik beginnen met te proberen - in dit bestek zeer kort - te zien waar wij thans ongeveer met de gedachten terzake van winstbepaling op basis van vervangingswaarde staan. Ik vind dat er recentelijk een verheugende ontwikkeling in dit opzicht is geweest. Ik doel daarbij op de in de laatste jaren verschenen artikelen van Prof. Dr. H. J. van der Schroeff, en met name op die in M.A.B. Juni 1968 en Februari 1969, getiteld resp. „Vervangingswaardetheorie en winstproblemen” en „Winstbepaling en financieringsstructuur”¹⁰). Hierin heeft Van der Schroeff diverse onvolkomenheden van de klassieke leer van de winstbepaling op basis van vervangingswaarde (waarmede ook in de theorie opgegroeiden gaandeweg meer moeite kregen) weggenomen. Ik noem de volgende punten:

- 1 Volgens de klassieke visie leidde prijsstijging niet tot winst, maar prijsdaling wel tot verlies (tenzij dit gedekt kan worden uit een bestaande vervangingsreserve); dit laatste terwijl geen vervangingsverplichting daartoe noodzaakt. Winst en verlies waren dus geen tegengestelde begrippen. Dit is door Van der Schroeff opgelost door de vruchtboomgedachte los te laten en verlies te omschrijven als „die vermogensvermindering ten opzichte waarvan een aanvulling noodzakelijk is met het oog op het nakomen van de vervangingsverplichting”. Daarmee is verlies de tegengestelde positie van winst geworden.
- 2 In Limperg's theorie zat nog een tweede instandhoudingspostulaat naast dat van de kapitaalshandhaving, nl. de eis van het behoud van het nominale vermogen. Deze eis - waarschijnlijk een restant van nominalistische gedachtengang - is door Van der Schroeff losgelaten, door de formulering, dat vermogensvermindering geen verlies is, als het resterende vermogen adequate vervanging mogelijk maakt.
- 3 Nu in mijn ogen het belangrijkste. Als productiemiddelen, waarvan de vervangingswaarde is gestegen, (mede) met vreemd vermogen zijn gefi-

⁹) Meningsuiting van de Research-foundation of the Institute of Chartered Accountants in England and Wales, 1968.

¹⁰) Zie ook de reeds eerder genoemde dissertatie van Dr. L. A. Ankum: „Prijsinflatie, kostprijsberekening en winstbepaling”, 1969.

nancierd, is eigenlijk niet in te zien, waarom het gehele vermogensaccres buiten de resultatensfeer moet worden gehouden. Als men aanneemt (hetgeen in het algemeen redelijk lijkt) dat bij vervanging te zijner tijd weer in gelijke proportie met vreemd vermogen kan worden gefinancierd, is van een dienovereenkomstige proportie van de vervangingswaardestijging het winstkarakter (verteerbaarheid) niet te ontkennen.

Van der Schroeff nu stelt, dat financieringsverhoudingen toch wel invloed op de winstbepaling kunnen hebben: „de vervangingsverplichting, waaronder de vermogenstoename uit hoofde van de herwaardering ligt, bestaat *wél* voorzover het accres het met eigen vermogen gefinancierde deel betreft, *niet* voor het deel, dat met vreemd vermogen werd gefinancierd”¹¹). Immers, het verlies als gevolg van de hogere waardering van de vervangingsverplichting wordt dan opgevangen door een *financieringsvoordeel*, doordat bij de gestegen waarde van het productiemiddel de verplichting tegenover de verschafers van het vreemde vermogen gelijk blijft. Het duidelijkst spreekt dit in geval van vervangingswaardestijging als gevolg van geldontwaarding (omdat de financierders dan een vermogensverlies hebben te aanvaarden), doch ook in geval van specifieke prijsstijging geniet het bedrijf financieringsvoordeel, omdat de waarde van het betreffende productiemiddel toeneemt, terwijl de (nominale) verplichting gelijk blijft. Tenslotte beantwoordt Van der Schroeff de vraag, wanneer het financieringsvoordeel winst wordt: dat is - overeenkomstig de realisatiegedachte - het moment, dat de afschrijvingen uit de opbrengst bij de ruil worden terugontvangen.

Nu is het wel zo, dat Van der Schroeff zijn beschouwing heeft gegeven voor de *duurzame* productiemiddelen, en voorts deze nog heeft geplaatst in een beperkt kader, te weten dat der inhaalafschrijvingen. Maar het valt niet in te zien, waarom (aangenomen dat het probleem der inhaalafschrijvingen bij voldoende diversiteit is geëlimineerd) het financieringsvoordeel niet tot winst kan leiden ook afgezien van de inhaalafschrijvingen, en - belangrijker nog - evenmin waarom het financieringsvoordeel niet zou optreden bij financiering met vreemd vermogen van *vlottende* productiemiddelen¹²). Zo komt eigenlijk - en ik acht dit de grote verdienste van de beschouwing van Van der Schroeff - de aandacht te liggen bij een grootheid, die in de klassieke theorie van de winstbepaling op basis van vervangingswaarde merkwaardigerwijze geen rol speelde, nl. *het eigen vermogen*. En dat terwijl het eigen vermogen toch waarlijk de grootheid is, waarmee de winst de meest wezenlijke relatie heeft.

Zelf heb ik de conclusie getrokken - ik deed dit eerder in mijn bijdrage

¹¹) M.A.B. Februari 1969, blz. 56.

¹²) Van der Schroeff geeft dit zelf ook reeds aan, wanneer hij opmerkt dat zijn onderwerp slechts betreft „... een deelprobleem van het grotere vraagstuk van de invloed van de financiering op de winstbepaling”. Hij houdt het voorts voor mogelijk, dat een aantal van zijn conclusies mutatis mutandis een wijdere strekking bezit dan voor de duurzame productiemiddelen alleen.

Op het bezwaar dat hier partiële financiering is toegepast wijst Van der Schroeff zelf reeds - waarmee dit bezwaar uiteraard nog niet ondervangen is. Ik meen dat in de praktijk van de opmaking van de jaarrekening met de partiële financieringsbeschouwing vrijwel niet valt te werken. Het hoeft overigens ook niet, zoals de lezer, die mijn gedachtengang nog even wil volgen, straks zal zien.

voor het 9e Internat. Accountantscongres in Parijs, opgenomen in M.A.B. Januari/Februari 1968 -, dat winstbepaling op basis van vervangingswaarde moet worden aangevuld (of zo men wil tot synthese gebracht) met de gedachten die ten grondslag liggen aan de winstbepaling waarbij rekening wordt gehouden met wijziging in de koopkracht van het geld. Want dat ontbreekt nog aan de vervangingswaarde-conceptie: die richt zich alleen op de productiemiddelen, en slaat geen acht op de invloed van wijziging in het algemene prijspeil op de monetaire positie, zijnde de activa in de geldsfeer minus het vreemde vermogen¹³).

Het komt er in wezen op neer dat de vervangingsgedachte zich uiteindelijk bij de winstbepaling moet richten op het (eigen) vermogen. Ik dacht dat ik dan terecht zou komen bij een winstbepaling, die instandhouding van het *reële eigen vermogen* (d.i. het nominale eigen vermogen, gecorrigeerd voor wijzigingen in de algemene koopkracht) als - enig - criterium heeft¹⁴). Men kan het een simpel winstbegrip noemen, maar het draagt wel in zoverre een integraal karakter, dat het eerst resulteert na een beschouwing van alle balansposten, niet alleen van die waarop de vervangingswaardetheorie van toepassing is. Een partiële financieringsbeschouwing komt daarbij niet aan de orde. Van belang is immers alleen in welke mate voor de *totale* financiering van vreemd vermogen gebruik is gemaakt; met betrekking tot de winstbepaling is het irrelevant voor welke soort activa het vreemde vermogen is aangewend.

Uiteraard kan men dit winstbegrip kwalificeren als zijnde ook maar een instandhoudingspostulaat. Maar ik heb wat bezwaar tegen het woord „postulaat”; ik meen dat het begrip winst op de meest primaire wijze als een *overschot* kan worden aangeduid, en wat is nu meer primair dan de eis, dat eerst van een overschot sprake is als er méér vermogen (dat per definitie algemene, ongedifferentieerde koopkracht beduidt) aan het eind van een periode is dan aan het begin van die periode. Maar dan moeten begin- en eindvermogen uiteraard wel op dezelfde noemer (zijnde koopkracht) worden gebracht. Dit betekent ook dat er in beginsel geen plaats is voor subjectieve beleidsbeslissingen ten aanzien van de vraag hoeveel bij wijze van winstverdeling moet worden ingehouden om het - nominale - eigen vermogen te doen groeien met de inflatie.

Natuurlijk - en hiermede moet uiteraard afstand worden genomen van de in de vorige paragraaf beschreven Amerikaanse visie in dit opzicht - moet daarbij waardering in de balans tegen actuele waarden geschieden; ten aanzien van het vraagstuk van de bepaling van de hoogte van de waarde blijft de vervangingswaardetheorie van toepassing. Voor zover specifieke prijsfluctuaties achterblijven bij de algemene prijsstijging (en wij hebben eerder gezien dat als gevolg van de technische ontwikkeling dit in feite meestal het geval is) wordt evenwel verlies geleden, dat aanvulling behoeft, evenals het koopkrachtverlies, geleden op het aanhouden van een netto positieve mone-

¹³) Ik wil er op wijzen, dat dit wel reeds jaren lang gebeurt bij de systematiek, die het Philips-concern bij de winstbepaling hanteert.

¹⁴) Ik claim geen nieuwe gedachte; vergelijk O. Bakker, Bedrijfshuishoudkunde, deel III, 2e druk, z.j.

taire positie. En als - wat in de realiteit maar beperkt voorkomt - specifieke prijsstijging de algemene prijsstijging overtreft is er naar mijn inzien sprake van winst, verteerbare vermogensaanwas. Het argument, dat de stijging van het reële vermogen, die bij deze situatie ontstaat, geen winst zou kunnen zijn, omdat deze stijging valt onder de vervangingsplicht, als het ware wordt vastgehouden door het productieproces, vind ik niet houdbaar. Dit argument komt m.i. voort uit een te technische benadering, in plaats van uit een economische. Het gaat er van uit, dat zolang de voorraden productiemiddelen in kwantitatief opzicht gelijk blijven, er niets valt te consumeren en er dus ook geen winst is. Dat is echter alleen voor de economische samenleving in haar geheel het geval. Voor de betreffende vermogensverschaffers valt er wel degelijk meer te consumeren. De specifieke prijsstijging is immers de uitdrukking van de toegenomen betekenis, die in het economische verkeer aan het betreffende goed is toegekend. Er is een wijziging in de verdeling (niet in de omvang) van de totale maatschappelijke koopkrachtstroom opgetreden, waardoor de bedoelde vermogensverschaffers net zoveel meer kunnen consumeren als alle anderen tezamen minder kunnen consumeren. Ik meen, dat wanneer Van der Schroeff zijn gedachtengang met betrekking tot het financieringsvoordeel, dat optreedt bij specifieke prijsstijging van productiemiddelen verkregen met vreemd vermogen, doortrekt, hij tot de zelfde slotsom als hierboven zou moeten komen. Hij verklaart het financieringsvoordeel namelijk uit het feit, dat de waarde van de productiemiddelen toeneemt, terwijl de (nominale) verplichting gelijk blijft. Maar waarom zou in de betreffende situatie (let wel: er is slechts een specifieke prijsstijging, geen algemene prijsstijging; de algemene koopkracht per eenheid van het eigen vermogen is dus niet veranderd) de „verplichting” tegenover het eigen vermogen niet evenzeer gelijk blijven?

In wezen komt het er op neer dat er in de geschetste situatie (specifieke prijsstijging, gepaard gaande met een gelijk gebleven algemeen prijspeil, dan wel met een algemeen prijspeil dat minder is gestegen dan het specifieke) sprake is van uitbreiding van het bedrijf in economische zin. Te dien aanzien vertoont het betreffende herwaarderingsaccres (let wel: het gaat daarbij niet om het gehele nominale accres als gevolg van de specifieke prijsstijging, maar alleen om het *reële* vermogensaccres, het overschot van specifieke boven algemene prijsstijging) geen karakteristiek, die afwijkt van die van transactiewinst, wanneer deze nog in de periode waarin zij is behaald wordt geïnvesteerd. Deze winst is weliswaar in concreto niet meer uitkeerbaar, maar heeft zijn consumeerbaarheid in beginsel nog niet verloren. Tegen uitkering van accres van reël vermogen - ten aanzien waarvan overigens het zelfde geldt als Van der Schroeff stelde met betrekking tot het „financieringsvoordeel”, nl. dat het eerst winst wordt bij realisatie - kunnen mogelijk wel bezwaren rijzen uit hoofde van financieringsoverwegingen, maar daarmee is het winstkarakter van de betreffende waardestijging nog niet aangetast.

Het bovenstaande is uiteraard niet meer dan een korte schets; het is geen uitgewerkte winsttheorie. Hoe ik het bedoel heb ik hierna in een eenvoudig voorbeeld aangegeven. Ik geloof dat ik de grondgedachte van de vervangings-

waarde-conceptie heb bewaard, nl. dat er mutaties in het (nominale) vermogen zijn, die geen winst vormen.

Voorbeeld

Positie aan het begin van de periode:

	f		f
Voorraad: 150.000 stuks à f 1,—	150.000	Eigen vermogen	120.000
Activa met nominale waarde		Schulden	80.000
(geldmiddelen, debiteuren e.d.)	50.000		
	<u>200.000</u>		<u>200.000</u>

Verondersteld wordt nu, dat de inkoopprijs stijgt tot f 1,04 per stuk (eenvoudigheidshalve: onmiddellijk bij het begin van de periode). Het algemene prijsniveau stijgt met 6%. Er worden in de periode 300.000 stuks verkocht tegen f 1,25; een gelijk aantal wordt ingekocht. De algemene kosten bedragen f 50.000. De omvang van het vreemde vermogen is gelijk gebleven.

De positie aan het eind van de periode wordt dan:

	f		f	f
Voorraad:		Eigen vermogen:		
150.000 à f 1,04	156.000	Begin van de periode	120.000	
Activa met		Toename benodigd om		
nominale waarde	63.000	reële vermogen aan		
		het eind van de		
		periode gelijk te		
		houden aan dat aan		
		het begin ¹⁵⁾	7.200	
			<u>127.200</u>	
		Winst	11.800	139.000
		Schulden		<u>80.000</u>
	<u>219.000</u>			<u>219.000</u>

¹⁵⁾ Anders gezegd: toename, benodigd om koopkracht van het eigen vermogen in stand te houden; deze is verkregen uit twee bronnen: reservering prijsstijging voorraden f 6.000 en aanvullende reservering tot vermogensinstandhouding f 1.200.

Analyse van het bedrag van f 1.200:

Winst op monetaire positie: 6% van (f 80.000 ./. f 50.000) = f 1.800

Verlies als gevolg van achterblijven van specifieke prijsstijging van voorraden (f 6.000) bij algemene prijsstijging (6% over f 150.000 = f 9.000) f 3.000

Netto verlies • f 1.200

De winst wordt als volgt berekend:

	f	f
Verkopen 300.000 stuks à f 1,25		375.000
Kostprijs verkopen (vervangingswaarde): 300.000 stuks à f 1,04		<u>312.000</u>
		63.000
Algemene kosten		<u>50.000</u>
Bedrijfswinst		13.000
Toename, benodigd voor instandhouding reëel eigen vermogen	7.200	
waarvan gedekt door stijging vervangingswaarde voorraad	<u>6.000</u>	<u>1.200</u>
Netto winst		<u><u>11.800</u></u>

Winstbepaling op basis van *uitgaafprijs* zou hebben geresulteerd in een winst van f 19.000 (verkopen f 375.000 minus uitgaafprijs verkopen f 306.000 minus algemene kosten f 50.000).

Winstbepaling op basis van klassieke *vervangingswaarde* zou hebben geresulteerd in een winst van f 13.000.

Winstbepaling op basis van vervangingswaarde, waarbij rekening wordt gehouden met de financiering door vreemd vermogen, kan niet worden gemaakt zonder voorafgaande beantwoording van de vraag, in welke mate het vreemde vermogen is aangewend voor de financiering van de voorraad. De lezer zal zien, dat daarop een oneindig aantal antwoorden mogelijk is.